

**Materiały pomocnicze
w ukształtowaniu muzyki liturgicznej
w celebracji chrześcijańskiego pogrzebu**

1. WSTĘP

Perspektywa wieczności najwłaściwszym kryterium

Pogrzeb to pożegnanie bliskiej osoby, a równocześnie uświadomienie sobie skąd jesteśmy i dokąd idziemy. Muzyka podczas liturgii pogrzebowej pełni ważną a zarazem delikatną rolę – z jednej strony współtworzy święte obrzędy z drugiej zaś wpływa na odczucia uczestników, by byli zdolni do uwielbienia Boga. Tak jak w dialogu przed prefacją brzmi: „W górę serca” – „Wznosimy je do Pana”, tak też w trudnej sytuacji śmierci najlepszym kierunkiem myślenia i działania jest perspektywa spotkania z Bogiem. Dlatego właśnie bardzo ważne jest zachowanie wierności prawu i duchowi liturgii, gdyż to gwarantuje, że człowiek nie zatraci się w sobie, nie narzuci Bogu swoich emocji i przywiązań, ale da się poprowadzić poprzez sakralną atmosferę do wdzięczności i zaufania Temu, Który najlepiej rozumie i towarzyszy. Wykonywane w czasie obrzędów pogrzebowych śpiewy powinny wyrażać nadzieję i wiarę w zmartwychwstanie (por. Instrukcja KEP o muzyce kościelnej, nr 31).

Praktyczna pomoc została już przygotowana

Archidiecezjalna Komisja Muzyki Sakralnej stara się pomóc w praktyce – zarówno kapłanom, jak i organistom oraz innym muzykom (także solistom), jak również wiernym (tu zwłaszcza rodzinie zmarłego). Niniejsza broszura została opracowana jako odpowiedź na wątpliwości, a nawet spory. Jest również rozwinięciem myśli, zawartej w najnowszej Instrukcji Konferencji Episkopatu Polski o muzyce kościelnej, o stosowności, adekwatności i właściwych proporcjach między śpiewem a utworami solowymi (w ramach celebracji sakramentów i sakramentaliów, por. n. 30g).

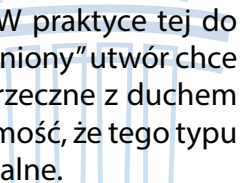
Profesjonalni muzycy i godne pożegnanie

Jest sprawą bezdyskusyjną, że przede wszystkim sami muzycy – zarówno organiści jak też soliści, którzy kształtują muzykę liturgiczną nie mogą nie znać lub (co gorsza!) lekceważyć przepisów z nią związanych. O tym, że nie każda forma sztuki nadaje się do świątyni, pisał Joseph kardynał Ratzinger - papież Benedykt XVI („Nowa pieśń dla Pana”: „Przeciw estetyzmowi jako celowi samemu w sobie”, Kraków 1999, s. 168-169). Profesjonalizm, to nie tylko umiejętności, ale i poszanowanie granic – stosowność. Od dobrego organisty i solisty zupełnie naturalnie oczekuje się propozycji wartościowego repertuaru, a także umiejętności ułożenia go w liturgii tak, by nie naruszyć adekwatności treści i sensu obrzędów.

„Przyjacielu, jakże tu wszedłeś?”

Fragment z Ewangelii św. Mateusza (Mt 22,1-14) wskazuje wyraźnie, że Bóg zaprasza każdego, lecz także od każdego oczekuje postawy rozumienia i szanowania tego, co święte.

W praktyce parafialnej nierzadko dochodzi do presji wobec księdza lub organisty odnośnie wykonania świeckiego utworu, opartej na argumentie, że ów utwór był „szczególnie bliski zmarłemu”. Warto przypomnieć tutaj, że przecież istnieje możliwość odtworzenia takiego utworu w oryginale (i nie tylko muzyki, ale i np. poezji, fotografii, filmów itp.) podczas posiłku po pogrzebie lub innych spotkań służących upamiętnieniu zmarłego. „Muzyka instrumentalna (kompozycje instrumentalne i improwizacje organowe) stosowana zgodnie ze wskazaniem Kościoła, wzbogaca liturgię” (Instrukcja KEP n. 37). Liturgia jest modlitwą, nie „koncertem życzeń”, nawet jeśli intencje są „niewinne”. Istnieje naprawdę duży wybór pieśni i utworów, które właśnie spełniają cele liturgiczne, a jednocześnie nie negują ludzkiego wzruszenia – wręcz je uszlachetniają. Bywa też niestety, że sami soliści proponują kompozycje związane z danym obrzędem, ale mające charakter świecki, albo stosują tzw. kontrafaktury. W praktyce tej do świeckich melodii układa się (lub „podkłada” już istniejący) tekst religijny i tak „upobożniony” utwór chce się włączyć w liturgię. Często pierwotne przeznaczenie utworu było kompletnie sprzeczne z duchem liturgii, a nawet mu wrogie. Każdy profesjonalny muzyk powinien zatem mieć świadomość, że tego typu zabiegi (naruszające spójność kompozycji oraz sakralność obrzędów) są niedopuszczalne.

Prosty porządek uzgodnień

Trzeba przypomnieć, że właściwą kolejnością uzgodnień muzycznych jest zawsze najpierw rozmowa z kapłanem i organistą a dopiero później zawieranie umów z zakładem pogrzebowym i solistami. Nierzadko bowiem dochodzi do sytuacji stawiania przedstawicieli Kościoła przed faktem dokonanym: np. że właśnie zakład już zamówił solistę lub że zlecono konkretne utwory, więc nie można już nic zmienić. Oczywiście jest zrozumiałe, że w przypadku pogrzebu czasu jest niewiele, jednakże zawsze jest możliwość jasnych ustaleń w ramach wizyty w kancelarii parafialnej albo telefonicznie z organistą.

Pożyteczne wzory

Jako przykład pewnego wzorca w kształtowaniu świętych obrzędów opracowane zostały trzy zestawy muzyczne o różnej skali trudności. Listę można oczywiście poszerzać o utwory innych kompozytorów. Jednak powinny one mieć podobną stylistykę do tych i koniecznie odznaczać się duchem nabożności. Np. tekst liturgiczny *Ave verum* opracował nie tylko W. A. Mozart – można sięgnąć również po opracowania innych kompozytorów i wybrać z nich najbardziej adekwatne charakterem. Jednak ilość utworów powinna być taka, aby nie wykluczyć wspólnego śpiewu wiernych. Bardzo istotne jest zadbanie o to w kontekście wyboru konkretnej formy pogrzebu (patrz: „Obrzędy pogrzebu”) – ilość tzw. stacji wiąże się oczywiście z ilością śpiewów.

2. PRZYKŁADY

I. Poziom łatwy:

W: Tobie, Boże, wznosim pienia (ŚAK 653)

Pd: Max Reger – Aus tiefer Not op. 67 Heft I nr 3 I op. 135a/4

K: Idzie, idzie Bóg prawdziwy (ŚAK 223) i M. Brosig – Preludium op. 52 nr 4

U: Bądź pochwalon na wieki (ŚAK 206)

Ostatnie pożegnanie: Dziś moją duszę (ŚAK 786)

Z: Léon Boëlmann – Introdukcja z Suity Gotyckiej

Procesja wyjścia: Benedetto Marcelli – II część (adagio) z Koncertu obojowego d-moll

II. Poziom średni:

Przed liturgią – Johann Sebastian Bach – Durch Adams Fall ist ganz verderbt BWV 637

W: Boże nasz przedwieczny (ŚAK 638)

Pd: Johann Sebastian Bach – Ich steh` mit einem Fuss im Grabe z kantaty BWV 156

K: Jam jest chleb życia (ŚAK 226)

U: Dziękujemy Ci Ojczy nasz (ŚAK 301)

Ostatnie pożegnanie: Przybądźcie z nieba (ŚAK 789)

Z: Józef Świder – Kto szuka Cię

Procesja wyjścia: Johann Sebastian Bach – Bist du bei mir BWV 508

III. Poziom trudny:

Przed liturgią – Johann Sebastian Bach – An Wasserflüssen Babylon – Alio modo BWV 653

W: Boże, Sędzio sprawiedliwy (ŚAK 639)

Pd: Domine Jesu Christe (śpiew gregoriański)

K: Edward Elgar – Ave verum

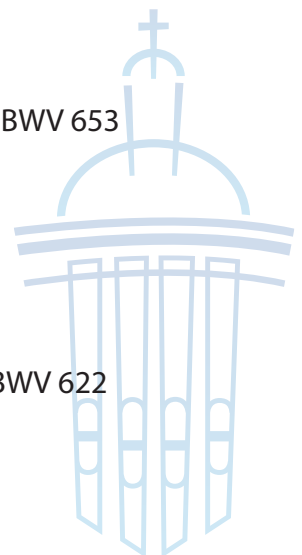
U: Georg Friedrich Händel – III część (largo) z Sonaty e-moll na flet HWV 379

Ostatnie pożegnanie: In paradysum (śpiew gregoriański)

Z: Witaj, Królowo, Matko miłosierdzia (ŚAK 452)

Procesja wyjścia: Johann Sebastian Bach – O Mensch, bewein dein Sünde groß BWV 622

lub Gabriel Fauré – Pie Jesu

3. LISTY UTWORÓW

KOMENTARZ DO LITERATURY

1. Listy utworów nie należy traktować jako zamkniętej, gdyż nie sposób wymienić tutaj wszystkie kompozycje. Została ona tak pomyślana, aby zaproponować maksymalnie najszerszą tematykę. Jedynie kompetentna osoba (np. duchowny odpowiedzialny za liturgię w parafii oraz wykształcony organista) mogą poddać ocenie i dopuścić do liturgii repertuar nie znajdujący się w niniejszym spisie. W przypadku wątpliwości zawsze można zwrócić się z prośbą o jej rozstrzygnięcie do Archidiecezjalnej Komisji Muzyki Sakralnej.
2. Umieszczone na liście utwory o tytule „Ave Maria” mogą być wykorzystane jedynie przed liturgią i po liturgii. Mogą pełnić rolę wprowadzenia i wyciszenia przed liturgią. Wykorzystanie tych utworów podczas liturgii nie jest możliwe z uwagi na fakt, iż tematycznie nie nawiązują do żadnej z części mszy pogrzebowej.
3. Wiele utworów na głos można realizować z powodzeniem w wersji instrumentalnej np. z użyciem fletu, oboju, skrzypiec bądź w wersji na organy solo, byleby uwzględniały kontekst i tematykę a ich charakter odzwierciedlał ducha sakralnego. Godne polecenia jest wykorzystanie instrumentu solowego do realizacji melodii pieśni tematycznej, komentującej obrzęd.

Śpiew gregoriański:

Godny polecenia jest łaciński śpiewnik mszalny *Gaudeamus* ks. W. Kądzieni, wydany przez *Michalineum* w Warszawie (wydanie pierwsze w roku 2005 oraz kolejne). Przy śpiewach, które znajdują się także w ŚAK (*Śpiewnik archidiecezji katowickiej*, Katowice 2000) podano ich numery, warto jednak sięgać do *Gaudeamus* ze względu na notację neumatyczną i tłumaczenia (zaleca się przygotować je dla wiernych, ażeby mogli świadomie uczestniczyć).

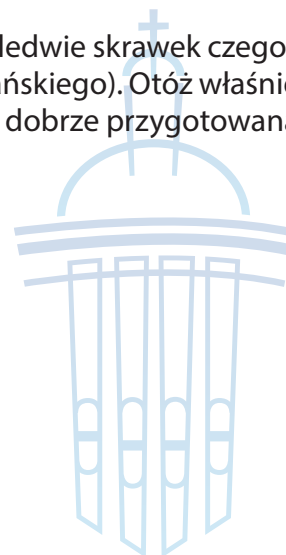
Znanym śpiewem eucharystycznym jest: *Adoro te devote* (polski przekład: ŚAK 292). Warto także przytoczyć dwa inne teksty, które znamy z opracowań słynnych kompozytorów: *Ave verum* i *Panis angelicus* - w wersji oryginalnej, gregoriańskiej, brzmią one niezwykle, unikatowo. Jako coś zupełnie wyjątkowego jest jeszcze np. *O sacrum convivium*, albo *Laudetur usque Christus* (krótka antyfona eucharystyczna, która może np. rozpocząć Komunię świętą - zanim będzie utwór).

Oczywiście nie sposób pominąć bogactwa antyfon maryjnych, z których najczęściej śpiewana jest *Salve Regina* (po łacinie: ŚAK 453, po polsku: ŚAK 452) oraz analogiczne teksty na poszczególne okresy liturgiczne: np. *Regina caeli* (ŚAK 173) w okresie wielkanocnym, zaś *Alma Redemptoris Mater* w okresie Narodzenia Pańskiego. Jednakże bardziej adekwatna wydaje się tu modlitwa „Pod Twoją obronę”: *Sub tuum praesidium* (wszyscy znają jej treść, a z kolei charakter zawierzenia doskonale wpisuje się w okoliczność).

Jak widać, powyższe zestawienie propozycji jest dość obszerne (choć stanowi zaledwie skrawek czegoś co można nazwać wielkim bogactwem Kościoła, tzn. repertuaru chorału gregoriańskiego). Otóż właśnie brzmienie gregoriańskie jest pięknym wyróżnikiem – należy o nie gorliwie dbać; dobrze przygotowana schola i kantor, organista który potrafi akompaniować po gregoriańsku, itp.

Wybrane śpiewy gregoriańskie (por. śpiewnik *Gaudeamus*):

Domine Jesu Christe
Ego sum
Exsultabunt Domino
Kyrie eleison
Libera me, Domine
Requiem aeternam
In Paradisum
Salve Regina

Polskie śpiewy liturgiczne:

Cykle mszalne:

Boże nasz przedwieczny (ŚAK 638)
Boże, Sędzio sprawiedliwy (ŚAK 639)

Na rozpoczęcie:

Chrystus, Chrystus, to nadzieja (ŚAK 580)
Chrystus Pan jest mój żywot (ŚAK 640)
Do Ciebie z serca wołamy (ŚAK 642)
Królowi wieków (ŚAK 645)
Panie, daj zmarłym (ŚAK 649)
Przyjm, prosimy, Panie (ŚAK 651)
Tobie, Boże, wznosim pienia (ŚAK 653)
Wierzę, iż żyje (ŚAK 655)

Na przygotowanie darów:

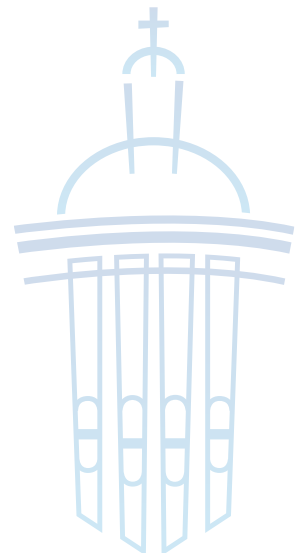
Być bliżej Ciebie chcę (ŚAK 579)
Miłosierdziem Twoim, Panie (ŚAK 567)
O, Zmartwychwstały (ŚAK 168)
U Ciebie, Boże, miłosierdzia (ŚAK 654)

Na Komunię:

Idzie, idzie Bóg prawdziwy (ŚAK 223)
Ja wiem, w kogo ja wierzę (ŚAK 225)
Jam jest Chleb Życia (ŚAK 226)
Jam jest Chlebem Żywym (ŚAK 227)
Jezu drogi, Tyś miłością (ŚAK 229)
Jezusowi cześć i chwała za miłości cud (ŚAK 234) *szczególnie w okresie wielkanocnym*
Miłość Boża cię przyzywa (ŚAK 239) *uniwersalna (i na Komunię i na adorację)*
O, święta Uczto (ŚAK 250)
Ojciec nam powierzył Słowo (ŚAK 253)
Oto święte Ciało Pana (ŚAK 254)
Pan wieczernik przygotował (ŚAK 256)
Panie, dobry jak chleb (ŚAK 258)
Panie, pragnienia ludzkich serc (ŚAK 259)
Pomiędzy lud swój (ŚAK 264)
Pójdź do Jezusa (ŚAK 266)
Witaj Jezu w tej świętości (ŚAK 287)

Na uwielbienie:

Bądź pochwalon na wieki (ŚAK 206)
Bądź uwielbiony, miłosierny Boże (ŚAK 566)
Chlebem życia posileni (ŚAK 296)
Czego chcesz od nas, Panie (ŚAK 297)
Dziękczynne pieśni śpiewajmy (ŚAK 298)
Dzięki, o Panie (ŚAK 300)
Dziękujemy Ci, Ojczy nasz (ŚAK 301)
Dziękujemy Mu za miłość (ŚAK 302)
Panie mój, cóż Ci oddać mogę (ŚAK 306)
Skosztujcie i zobaczcie (ŚAK 309)
Święty, święty (ŚAK 310)
Tobie cześć, Tobie chwała (ŚAK 311)

Obrzęd pożegnania:

Dziś moją duszę (ŚAK 786)
Na Twoje słowo (ŚAK 787)
Prosimy Cię, Panie (ŚAK 788)
Przybądźcie z nieba (ŚAK 789)
Niech aniołowie (ŚAK 791)

Na zakończenie:

Dobry Jezu, a nasz Panie (ŚAK 641)
Matko litości, witaj (ŚAK 646)
Mój Odkupiciel (ŚAK 647)
Nie płacz już, dziecino (ŚAK 409)
O, potężny Królu, Chryste (ŚAK 648)
Przybądźcie, święci Boży (ŚAK 650)
Racz wiekuiste dać Panie odpoczywanie (ŚAK 652)
Wierzę, iż żyje (ŚAK 655)
Witaj, Królowo, Matko litości (ŚAK 451)
Witaj, Królowo, Matko miłosierdzia (ŚAK 452)
Witaj, Królowo nieba (ŚAK 454)
Wspomnij sobie, o, Maryjo (ŚAK 656)

Literatura wokalna-instrumentalna:

Johann Sebastian Bach – Bist du bei mir BWV 508
Gabriel Fauré – Libera me Domine
Gabriel Fauré – Pie Jesu
Tadeusz Maklakiewicz – Offertorium
Giacomo Puccini – Salve Regina
Gioacchino Rossini – O Salutaris z Małej Mszy Uroczystej
John Rutter – Pie Jesu
Andrew Weber – Pie Jesu

Literatura chóralna:

Claudio Cascilloni – Panis angelicus
Edward Elgar – Ave verum
Mariano Garau – Ave verum
Zoltan Kodaly – Stabat Mater
Wolfgang Amadeusz Mozart – Lacrimosa
Wolfgang Amadeusz Mozart – Hostias
Joseph Gentry Stephen – Ubi Caritas
Józef Świder – Kto szuka Cię

Literatura instrumentalna:

Thomaso Albinoni – Adagio
Johann Sebastian Bach – Antonio Vivaldi – II część Koncertu organowego a-moll BWV 593
Johann Sebastian Bach – Siciliana z sonaty no. 2 e-moll BWV 1034
Johann Sebastian Bach – Ich steh` mit einem Fuss im Grabe z kantaty BWV 156
Georg Friedrich Händel – III część (adagio) z Sonaty a-moll na flet HWV 374
Georg Friedrich Händel – I część (adagio) lub III część (grave) z Sonaty e-moll na flet HWV 375
Georg Friedrich Händel – III część (largo) z Sonaty e-moll na flet HWV 379
Benedetto Marcello – II część (adagio) z Koncertu obojowego d-moll
Georg Philip Telemann – III część (andante) z Sonaty f-moll na flet

Literatura organowa:

Johann Sebastian Bach – An Wasserflüssen Babylon – Alio modo BWV 653

Johann Sebastian Bach – Christ lag in Todesbanden BWV 625

Johann Sebastian Bach – Durch Adams Fall ist ganz verderbt BWV 637

Johann Sebastian Bach – „Erbarme dich, mein Gott“ BWV 721

Johann Sebastian Bach – Ich ruf zu Dir, Herr Jesu Christ BWV 639

Johann Sebastian Bach – Jesus, meine Freude BWV 610

Johann Sebastian Bach – O Mensch, bewein dein Sünde groß BWV 622

Léon Boëlmann – Introdukcja z Suity Gotyckiej

Paul Claussnitzer – Ach Gott und Herr op. 27 nr 2

Paul Claussnitzer – Sieh, hier bin ich, Ehrenkönig op. 27 nr 3

Paul Claussnitzer – Kommt her, ihr seid geladen op. 27 nr 4

Paul Claussnitzer – Wenn wir in höchsten Nöten sein op. 27 nr 6

Paul Claussnitzer – Straf mich nicht in deinem Zorn op. 27 nr 7

Paul Claussnitzer – An Wasserflüssen Babylon op. 27 nr 8

Paul Claussnitzer – Durch Adams Fall ist ganz verderbt op. 27 nr 9

César Franck – Preludium, fuga i wariacja h-moll

Max Reger – Aus tiefer Not op. 67 Heft I nr 3 I op. 135a/4

Max Reger – Jesus meine Freude op. 67 Heft II nr 21

Max Reger – Straf mich nicht op. 67 Heft III nr 37

Zbiory utworów organowych do wykorzystania podczas liturgii:

Ks. Antoni Chlondowski – 225 łatwych preludiów

Théodore Dubois – 7 utworów na organy

Théodore Dubois – 10 utworów na organy

Théodore Dubois – 12 utworów na organy

Moritz Brosig – Utwory: op. 4 nr 4, op. 8b nr 9, op. 11 nr 4, op. 12 nr 3, op. 46 nr 2, 5 i 6, op. 49 nr 1 i 2, op.

52 nr 3, 4, 6, 7, 8, 10, op. 53, op. 55, op. 58 nr 1 i 4, op. 60 nr 2, 4, 6, op. 61 nr 2, 4, 7, 8,

César Franck – L`Organiste

Krzysztof Grzeszczak – Preludia chorałowe na organy tomy I-IV (w zależności od okresu liturgicznego)

Władysław Żeleński – 25 preludiów na organy op. 38

